

Marijke Malsch, Nathalie Dijkman, Bas van der Leij en Arno Akkermans

Mr. dr. M. Malsch is senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Amsterdam, raadsheer-plaatsvervanger in het Hof Den Bosch en rechter-plaatsvervanger bij de Rechtbank Noord-Holland. MSc. N.E.J. Dijkman is medewerker bij Hague Institute for Innovation of Law (HiIL) en was voorheen onderzoeker bij het NSCR en de Vrije Universiteit Amsterdam. Mr. dr. J.B.J. van der Leij is wetenschappelijk medewerker bij het WODC in Den Haag, research fellow bij Intervict (Universiteit Tilburg) en rechter-plaatsvervanger bij de Rechtbank Noord-Nederland. Prof. mr. A.J. Akkermans is hoogleraar privaatrecht aan de Vrije Universiteit Amsterdam en raadsheer plaatsvervanger bij het Hof Amsterdam.

Ervaringen van slachtoffers met de strafzitting

De rechter en de privacy van het slachtoffer

In dit artikel worden de uitkomsten besproken van een onderzoek naar hoe met de privacy van slachtoffers van criminaliteit in de praktijk wordt omgegaan, welke beschermingsmaatregelen er zijn en hoe deze worden toegepast.¹ De aandacht ligt in dit artikel op de zitting: wat zijn de ervaringen van slachtoffers met de zitting en hoe wordt er in het gerechtshof met bescherming van hun privacy omgegaan? Wat zijn hun behoeften op dat punt? Wordt de regelgeving die is gericht op het beschermen van het slachtoffer goed nageleefd?

Slachtoffers van criminaliteit spelen een steeds prominenter rol binnen het strafproces. Zij kunnen aangifte doen van een strafbaar feit en in een later stadium als getuige optreden in de

strafprocedure. Op de openbare zitting kunnen zij spreken over de gevolgen van het strafbare feit. Zij kunnen ook een vordering tot schadevergoeding indienen tijdens het strafproces, en deze toelichten op de openbare zitting.² Door deze steeds belangrijkere rol is hun zichtbaarheid vergroot. Als gevolg hiervan wordt hun persoonlijke levenssfeer mogelijk geschaad. Als een slachtoffer aangifte doet of een verklaring aflegt, worden zijn persoonsgegevens geverifieerd, waaronder

¹ Zie M. Malsch, N. Dijkman & A. Akkermans, *Het zichtbare slachtoffer. Privacy van slachtoffers binnen het strafproces*, Den Haag: Boom criminologie 2015; J.B.J. van der Leij, *Privacyrecht en slachtoffers. Een studie naar de grondslagen en juridische kaders van privacy van slachtoffers*, Den Haag: Boom criminologie 2015. Zie ook J.B.J. van der Leij & M. Malsch, *De bescherming van de privacy van slachtoffers van strafbare feiten. Een synthese van theorie en praktijk*, Den Haag: WODC 2015. Het onderzoek dat in dit artikel centraal staat, is gefinancierd door het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum van het ministerie van Veiligheid en Justitie (WODC).

² J. Candido et al., *Slachtoffer en de rechtspraak. Handleiding voor de strafrechtspraak*, Den Haag: De Rechtspraak 2013.

naam, geboortedatum en mogelijk ook woonadres. Deze gegevens komen in het strafdossier dat vervolgens wordt verstrekt aan de ketenpartners – zoals politie en openbaar ministerie – en de verdachte. Tijdens de zitting kan gevoelige informatie, waaronder die van het slachtoffer, worden besproken en deze kan worden beluisterd door alle aanwezigen. Het publiek en de pers kunnen slachtoffers en nabestaanden tijdens de zitting bekijken, hun verklaring horen en deze mogelijk zelfs opnemen. Soms worden tijdens het proces beelden getoond, en die kunnen ook van het slachtoffer zijn. Media en publiek kunnen persoonlijke informatie verder verspreiden. De mogelijkheden om informatie en beelden te delen zijn de afgelopen decennia substantieel vergroot, en daarmee zijn de risico's voor privacyschendingen van het slachtoffer eveneens toegenomen.

Hierna wordt eerst kort aangegeven welke wettelijke en andere regels er zijn die zich richten op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van slachtoffers van criminaliteit. Daarna wordt ingegaan op de typen privacy die relevant zijn voor het slachtoffer en die centraal staan in het artikel. Vervolgens komen de methoden van onderzoek die zijn toegepast aan de orde, waarna de resultaten worden besproken. Het artikel wordt besloten met een aantal conclusies.

1. Wet- en regelgeving van toepassing op privacy van het slachtoffer

Zowel op Europees als nationaal niveau bestaat er relevante (formele) regelgeving met betrekking tot de bescherming van de privacy van slachtoffers. Daarnaast is er regelgeving van betrokken organisaties binnen de Nederlandse strafrechtsketen die van belang is voor het onderwerp van dit artikel. Hierna worden deze diverse regels kort belicht.

Het recht op de bescherming van de privacy wordt op Europees niveau gewaarborgd in zowel Europese Richtlijnen en het Europees Grondrechtenhandvest (beide EU-recht), als in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). Vooral art. 8 EVRM speelt hierbij een fundamentele rol.³

Richtlijn 2012/29/EU heeft ten doel te bevorderen dat slachtoffers van strafbare feiten passende informatie, ondersteuning en bescherming krijgen, en dat zij aan de strafprocedure kunnen deelnemen. Hiervoor geeft de richtlijn minimumvoorschriften die de lidstaten moeten incorporeren in hun regelgeving. In overweging 54 van de richtlijn wordt aangegeven dat de bescherming van het privéleven van het slachtoffer van

Alle gerechten dienen te beschikken over een aparte kamer waar slachtoffers kunnen worden opgevangen. Echter, slechts sommige gerechtsgebouwen beschikken hierover.

groot belang kan zijn om secundaire victimisatie, intimidatie en vergelding te voorkomen. Bescherming kan onder meer plaatsvinden door informatie over de identiteit en de verblijfplaats van het slachtoffer niet of slechts in beperkte mate vrij te geven. Tijdens de zitting moeten ongewenste confrontaties tussen slachtoffer en verdachte, de naasten van het slachtoffer, en het publiek worden voorkomen. Bij de toepassing van genoemde beschermingsmaatregelen moet ervoor worden gewaakt dat zij niet het recht op een eerlijk proces van de verdachte (art. 6 EVRM) aantasten. In het kader van de implementatie van deze richtlijn in de Nederlandse rechtsorde is een wetsvoorstel opgesteld.⁴

Naast de algemene bepaling dat eenieder, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht heeft op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer (art. 10 lid 1 Gw), kent de Nederlandse Grondwet een aantal specifieke artikelen die relevant zijn voor bescherming van de persoonlijke levenssfeer, van burgers en dus ook van slachtoffers. Die bepalingen gaan onder meer over de onaantastbaarheid van het lichaam (art. 11 Gw), het huisrecht (art. 12 Gw) en het brief-, telegraaf- en telefoongeheim (art. 13 Gw).⁵

In het Wetboek van Strafvordering is een aantal slachtofferrechten neergelegd die van belang kunnen zijn voor de persoonlijke levenssfeer. Het slachtoffer heeft recht op een *correcte bejegening* (art. 51a lid 2 Sv), waarvan onder meer de verplichting tot *informatieverschaffing* aan het slachtoffer onderdeel uitmaakt.⁶ Hierbij moet bijvoorbeeld worden gedacht aan informatie over de strafzaak tegen de verdachte, maar ook over of de verdachte vastzit of op vrije voeten is. Het slachtoffer kan daarnaast verzoeken om *kennis te nemen* van stukken uit het dossier, voor zover hij of zij dat nodig heeft in de uitoefening van zijn rechten zoals het spreekrecht (art. 51e en 302 Sv) en de voeging als benadeelde partij (art. 51f lid 1 Sv). Het slachtoffer heeft ook het recht om *documenten toe voegen* aan het strafdossier (art. 51b lid 2 Sv). Hiervoor is wel toestemming van de officier van justitie nodig. De officier van justitie kan die toestemming op een aantal gronden weigeren (art. 51b lid 3 Sv). Denkbaar is dat het slachtoffer behoefte heeft aan toevoeging van stukken om een onjuist beeld over zichzelf weg te nemen.

⁴ Zie *Kamerstukken II* 2014/15, 34236, 1-8; Van der Leij, *a.w.*

⁵ Van der Leij, *a.w.*, p. 70-77.

⁶ Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat slachtoffers goed geïnformeerd willen worden over het proces, o.m. voor hun eigen gevoel van veiligheid. Voor een overzicht van dit onderzoek, zie A. ten Boom, K.F. Kuijpers & M. Moene, *Behoeften van slachtoffers van delicten. Een systematische literatuurstudie naar behoeften zoals door slachtoffers zelf geuit*, Boom Juridische uitgever/WODC 2008.

³ Zie uitgebreid Van der Leij, *a.w.*, p. 41-68.

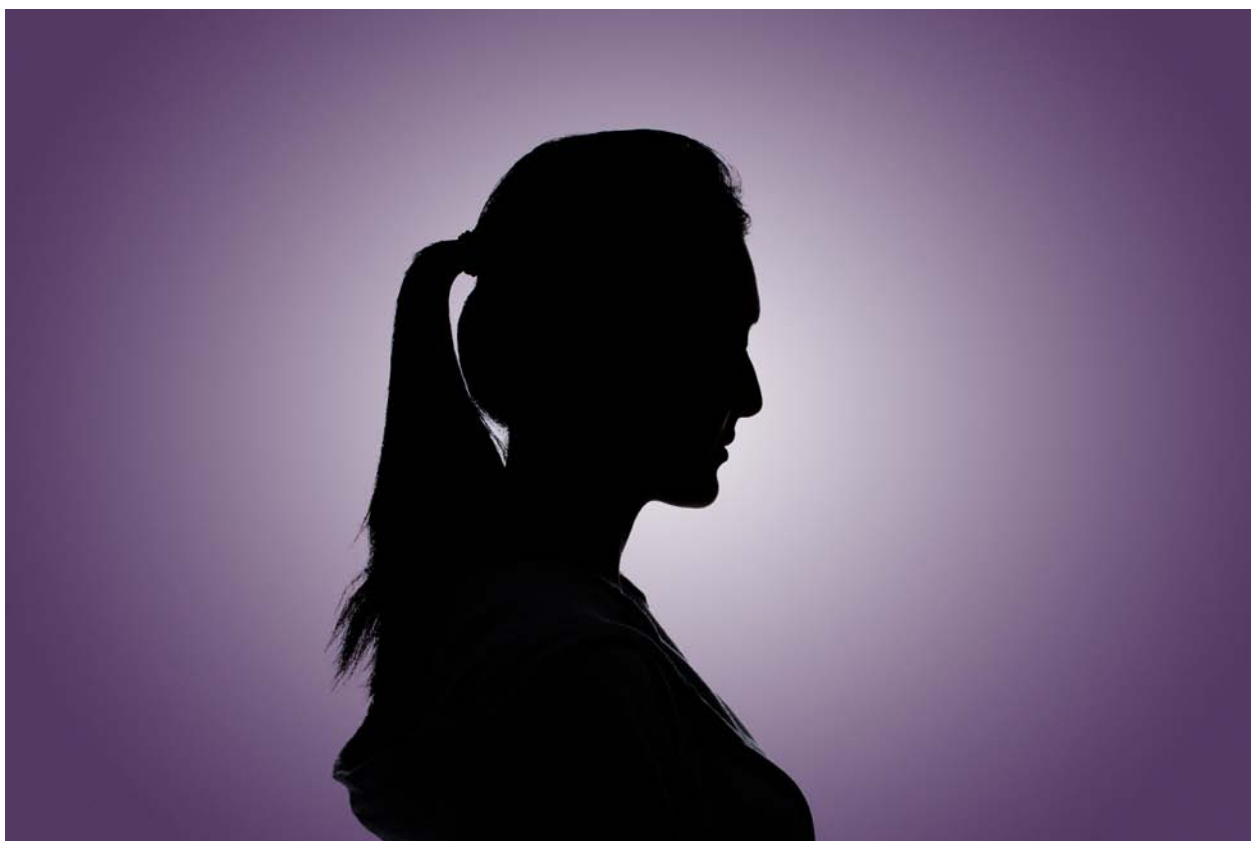


Foto: Shutterstock

Ter zitting kan het slachtoffer een *vordering tot schadevergoeding* indienen, en die daar ook toelichten (art. 51f Sv). Bij ernstiger delicten kan het slachtoffer op de zitting het *spreekrecht* uitoefenen en daarmee aan de rechter laten weten welke gevolgen het misdrijf voor hem heeft gehad (art. 51e en 302 Sv).⁷ Ook een schriftelijke slachtofferverklaring (SSV) is mogelijk. De uitoefening van de hiervoor beschreven rechten maakt het slachtoffer beter zichtbaar voor de verdachte, het publiek en de pers, en brengt daardoor een risico van privacy-schending met zich mee.⁸

Op 1 juli a.s. treedt de wet in werking die het spreekrecht uitbreidt.⁹ De bestaande wettelijke belemmering van het spreekrecht, dat alleen mag worden gesproken over de gevolgen die het slachtoffer of de nabestaande zelf heeft ondervonden, wordt opgeheven. Onbelemmerd spreekrecht heeft tot gevolg dat het slachtoffer/nabestaande ook over de vragen van art. 348/350 Sv mag spreken, dus, kort gezegd, over de vraag of het feit bewezen is of over welke straf aan de verdachte zou moeten worden opgelegd. Dat kan betekenen dat de verdediging of de officier van justitie naar aanleiding van zijn verklaring kan verzoeken om het slachtoffer als

getuige te horen op de zitting. De rechter zal hier een beslissing over moeten nemen. Als het slachtoffer vervolgens als getuige wordt gehoord, kan deze wellicht aan een ondervraging worden onderworpen die nog ingrijpender kan zijn voor de persoonlijke levenssfeer dan het 'slechts' uitoefenen van het spreekrecht al was.

2. Beleidsregels

Naast de hiervoor genoemde (formele) wet- en regelgeving op Europees en nationaal niveau zijn er aanwijzingen, handleidingen, leidraden, modelregelingen en andere richtlijnen die afkomstig zijn van de organisaties in en buiten de strafrechtsceten, en die bepalingen bevatten die van belang zijn voor privacybescherming van slachtoffers. Diverse van deze richtlijnen vloeien voort uit de hiervoor besproken verdragen, wetten en andere regelgeving, en zij regelen de taakuitoefening door politie, openbaar ministerie, rechter, en andere organisaties en functionarissen die in aanraking komen met het slachtoffer. Deze richtlijnen laten daarbij ruimte aan de individuele functionaris voor een belangenafweging. De beleidsruimte die deze richtlijnen toelaten, verschaffen dus de mogelijkheid aan de functionarissen om daar hun eigen invulling aan te geven. Hierna wordt vooral ingegaan op de beleidsregels die van toepassing zijn op de situatie binnen de gerechten en tijdens de zitting.

⁷ Van der Leij, *a.w.*

⁸ Malsch, Dijkman & Akkermans, *a.w.*

⁹ Wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schadefonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheden van uitkering aan nabestaanden, *Srb.* 2016, 160.

2.1 Modelregeling inzake passende verblijfsomgeving slachtoffers

De Modelregeling inzake passende verblijfsomgeving slachtoffers is bestemd voor rechtbanken en gerechtshoven en heeft ten doel secundaire victimisatie van slachtoffers tijdens de zitting te voorkomen.¹⁰ Alle gerechten dienen op grond van deze modelregeling te beschikken over een aparte kamer waar slachtoffers kunnen worden opgevangen.¹¹ De website rechtspraak.nl vermeldt echter dat slechts sommige gerechtsgebouwen over een dergelijke aparte kamer beschikken.¹² In de Modelregeling staat in een voetnoot op pagina 6 dat het slachtoffer van een andere dan de gebruikelijke ingang van het gerechtsgebouw gebruik kan maken om een confrontatie met de verdachte te vermijden.

Binnen elke zittingszaal is een vooraf vastgestelde plek gecreëerd waar slachtoffers kunnen plaatsnemen. De meeste slachtoffers geven er de voorkeur aan om achter de verdachte te gaan zitten teneinde ongewenst oogcontact te vermijden, zo wordt gesteld. De voorzitter kan de verdachte opdragen om oogcontact met het slachtoffer te vermijden.¹³ Ook kan het slachtoffer eventueel onzichtbaar worden gemaakt met behulp van een scherm.¹⁴

2.2 Persrichtlijn

De Persrichtlijn heeft in 2013 de mogelijkheid tot het maken van opnamen tijdens zittingen verruimd ten opzichte van de persrichtlijn die daarvoor gold.¹⁵ Journalisten mogen sindsdien vanuit de rechtszaal berichten op sociale media zoals Twitter plaatsen. Ook over het slachtoffer en zijn of haar verklaring kunnen berichten worden verspreid. De voorzitter van de rechtbank beslist uiteindelijk over het al dan niet toestaan van beeld- en geluidsoptnamen van de behandeling van de zaak ter zitting.¹⁶

Opnamen in de zittingszaal met een camera dienen in principe vanaf een vast punt te worden gemaakt om daarbij de behandeling van de zaak ter zitting minder te storen.¹⁷ Als de rechter het goed vindt, mag de hele zitting in beeld worden gebracht, met uitzondering van het deel waarin de persoonlijke omstandigheden van de verdachte worden behandeld.¹⁸ Journalisten

Het toenemende gebruik van het internet en de sociale media heeft grote invloed op de privacy, ook die van het slachtoffer, en de mogelijkheden van bescherming daarvan.

kunnen ook een verzoek indienen om een zaak live uit te mogen zenden. In de brochure voor slachtoffers staat expliciet dat de pers aanwezig kan zijn tijdens de zitting.¹⁹

Volgens art. 3.5.1 van de Persrichtlijn mogen er geen beeld- en geluidsoptnamen worden gemaakt van getuigen, deskundigen, slachtoffers en publiek. Journalisten kunnen wel zelf aan deze personen toestemming vragen voor het maken van opnamen, maar zelfs met toestemming van het slachtoffer kan de rechter nog besluiten om dergelijke opnamen niet toe te staan. Fragmenten waarin namen van betrokkenen (verdachte, slachtoffer, getuige) voorkomen, moeten worden aangepast, bijvoorbeeld door de namen te wissen of te vervangen door een

geluidssignaal, of door stemvervorming. Wel kan de *schrijvende* pers de naam en de persoonsgegevens van slachtoffers in schriftelijke publicaties overnemen. Zij zijn in die situatie uitsluitend gebonden aan de eigen richtlijnen voor journalisten.

2.3 Leidraad van de Raad voor de Journalistiek en Code voor de Journalistiek

De Leidraad van de Raad voor de Journalistiek²⁰ en de Code voor de Journalistiek van het Genootschap van Hoofddirecteuren²¹ stellen beide dat journalisten rekening dienen te houden met de privacy van slachtoffers en hun naasten. De journalist mag bijvoorbeeld geen foto's publiceren en geen beelden uitzenden die zijn gemaakt van personen in privésituaties, of brieven en persoonlijke aantekeningen gebruiken zonder hun toestemming. De Leidraad, noch de Code is bindend voor journalisten.

Bij de bespreking hierna van de resultaten van het empirische onderzoek zal worden aangegeven welke regel van toepassing is op de betreffende situatie en of deze wel of niet is nageleefd.

3. Vormen van privacy

Voor slachtoffers van criminaliteit zijn vooral de zogenoemde 'ruimtelijke' en 'informatieele' privacy van belang.²² De ruimtelijke privacy verwijst naar het recht om zo veel mogelijk

10 Modelregeling passende verblijfsomgeving slachtoffers, Den Haag: Rechtspraak 2012.

11 Idem, p. 9, 13.

12 Zie 'U bent slachtoffer', www.rechtspraak.nl/naar-de-rechter/strafrechter/pages/u-bent-slachtoffer.aspx (geraadpleegd 20 januari 2015).

13 Modelregeling passende verblijfsomgeving slachtoffers, p. 11.

14 Idem.

15 Persrichtlijn 2013, Raad voor de rechtspraak.

16 Candido et al., *a.w.*, p. 58.

17 Art. 3.4.3 Persrichtlijn 2013.

18 Art. 3.5.1 t/m 3.5.5 Persrichtlijn 2013.

19 *Informatieblad Slachtoffers en Justitie*, Ministerie van Veiligheid en Justitie, nr. J-24573, augustus 2014.

20 Leidraad van de Raad voor de Journalistiek (2007), meest recent gewijzigd in 2010. Via www.rvdj.nl/leidraad.

21 Code voor de Journalistiek (2008), Nederlands Genootschap van Hoofddirecteuren, www.genootschapvanhoofddirecteuren.nl/het-genootschap/code-voor-de-journalistiek/.

22 R.M.S. Doppegieter, 'Regelgeving aangaande informatiele en ruimtelijke privacy', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 1993, p. 509-514. Voor een uitgebreide bespreking van de juridische regeling van de privacy van het slachtoffer en de diverse aspecten hiervan, zie Van der Leij, *a.w.*



Foto: Shutterstock

ongestoord zichzelf te kunnen zijn. Deze behoefte heeft, behalve op het huisrecht, betrekking op de contacten met de buitenwereld, zowel in de situatie dat het individu zich in huis bevindt als wanneer deze zich daarbuiten begeeft, zoals in een politiebureau of een gerechtsgebouw. Bij slachtoffers en hun naasten kan wat betreft de ruimtelijke privacy worden gedacht aan onder meer het, als gewenst, vermijden van confrontaties met de verdachte, pers en publiek rondom en tijdens de zitting, en het niet op een ongewenste manier op andere momenten willen worden benaderd door de media en anderen in verband met de strafzaak.²³

De informatiele privacy heeft betrekking op het recht om zelf te beschikken over de eigen persoonsgegevens en dus ook om zelf te kunnen bepalen wanneer, hoe en in welke mate die gegevens aan anderen beschikbaar worden gesteld.²⁴ Wat betreft slachtoffers/nabestaanden kan het gaan om het vastleggen van verschillende soorten (identificerende en/of privacygevoelige) gegevens, bijvoorbeeld in het strafdossier, en het verstrekken van deze gegevens aan de verdachte en andere procesdeelnemers. Van belang bij deze vorm van privacy is of

slachtoffers zeggenschap hebben over het verder verspreiden en delen van deze gegevens tijdens het strafproces.²⁵

Het toenemende gebruik van het internet en de sociale media heeft ertoe geleid dat het begrip 'privacy' tegenwoordig een andere inhoud heeft dan vroeger. Voorheen was het begrip 'privacy' vooral gebonden aan het huis. Binnenshuis geniet eenieder een (vrijwel) volledige privacy. Door onder meer het gebruik van het internet en van smartphones is het persoonlijk leven echter veel minder strikt gebonden aan de bescherming die het huis biedt. De muren van de woning zijn als het ware 'transparant' geworden. Bij een groeiend aantal mensen 'zit' het persoonlijke leven voor een groot deel in de smartphone.²⁶ Het delen van persoonlijke gegevens met een erg omvangrijk en soms anoniem publiek is tegenwoordig vele malen gebruikelijker dan enkele decennia terug. Dit is van grote invloed op de privacy, ook die van het slachtoffer, en de mogelijkheden van bescherming daarvan.

Er zijn verschillende maatregelen denkbaar om de hier omschreven ruimtelijke privacy van slachtoffers te beschermen tijdens het strafproces: aparte slachtofferruimtes, het tijdens de zitting gebruiken van gezichtsverhullende voorzieningen en/of stemvorming, het afschermen van slacht-

23 Zie hierover S.B.L. Leferink & M. Sessink, *Publiek bezit tegen wil en dank? Een onderzoek naar berichtgeving over slachtoffers in de media*, Utrecht: Slachtofferhulp Nederland 2009.

24 Zie A.F. Westin, *Privacy and freedom*, New York: Atheneum 1967; P.H. Blok, *Het recht op privacy*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2002; H.R. Kranenburg, *Toegang tot documenten en bescherming van persoonsgegevens. In de Europese Unie: over de openbaarheid van persoonsgegevens*, Deventer: Kluwer 2007; Van der Leij, a.w.

25 Zie Malsch, Dijkman & Akkermans, a.w.; Van der Leij, a.w.

26 Zie B.-J. Koops, *Communicatie, opsporing en betere privacybescherming*, Tilburg: TILT 2015.

offers van de media, en het uitsluitend toestaan van het stellen van schriftelijke vragen via de rechter-commissaris.²⁷ De informationele privacy kan onder meer worden beschermd door bepaalde identificerende of privacygevoelige gegevens niet in het strafdossier op te nemen of deze er naderhand uit te halen. Denkbaar is ook dat dit type gegevens niet hardop wordt voorgelezen tijdens de zitting, en dat verstrekking en verdere verspreiding van dit type gegevens ten behoeve van de privacybescherming wordt beperkt.

4. Vraagstelling en methoden

Het hier besproken onderzoek naar hoe de privacy van slachtoffers in de strafrechtspraktijk vorm krijgt, poogde antwoord te geven op de volgende vraagstelling: *Hoe worden privacy en de identiteit van slachtoffers en hun naasten beschermd binnen het strafproces en hoe wordt omgegaan met de persoonsgegevens van slachtoffers en hun naasten in en rondom het Nederlandse strafproces?*

Deze vraagstelling is onderzocht met behulp van onder meer de volgende methoden: semigestructureerde interviews met functionarissen in en buiten het strafrechtssysteem, een vragenlijst onder, en telefonische interviews met slachtoffers/naasten. De slachtoffervragenlijst is verspreid onder slachtoffers via Slachtofferhulp Nederland en slachtofferadvocaten. In totaal hebben 43 slachtoffers en naasten de vragenlijst ingevuld. De respondenten waren slachtoffers/naasten van geweldsdelicten, zedendelicten, stalking/bedreiging, (poging tot) moord en inbraak. Naar aanleiding van de vragenlijst is van elf slachtoffers een aanvullend telefonisch interview afgenomen.²⁸

Vanwege de beperkte aantallen zijn de slachtoffers, nabestaanden en functionarissen die meededen aan het onderzoek niet representatief voor de groepen waaruit zij afkomstig zijn. Het doel van het onderzoek was ook niet om een representatieve afspiegeling te krijgen, maar om een eerste beeld te verkrijgen van ervaringen en problemen met de (privacy) bescherming van slachtoffers/nabestaanden. De antwoorden geven sterke indicaties over de wijze waarop privacyschendingen kunnen plaatsvinden, en van de manieren waarop afscherming wordt geconstrueerd.

De politie brengt het slachtoffer vaak niet op de hoogte van de mogelijkheden om gegevens dan wel de eigen persoon af te schermen.

5. Resultaten

5.1 Informatieverschaffing aan het slachtoffer

De politie kan, om de privacy van slachtoffers/getuigen te beschermen, identificerende gegevens uit het proces-verbaal van het verhoor van een slachtoffer of getuige weglaten, denk aan het woonadres ('domicilie') of de naam of andere identificerende gegevens. Slachtoffers zijn soms bang voor de verdachte/dader en willen dan liever niet dat deze weet waar ze wonen. Zij stellen het vaak op prijs dat hun feitelijke adres niet in de stukken wordt genoemd.

Sommigen willen de zitting niet bijwonen omdat ze niet willen worden bekeken of herkend door de verdachte, of door andere aanwezigen. Ook willen ze soms liever privacygevoelige informatie onbesproken laten, óók op de zitting.

Het is de taak van de politie om het slachtoffer te informeren over mogelijkheden tot afscherming van zijn identiteit.²⁹ Domiciliekeuze, waarbij 'alleen maar' een ander dan het feitelijke adres in de stukken komt te staan, is daarbij de minst vérgaande vorm van anonimisering. Deze optie is in beleidsregels vastgelegd.³⁰ De wettelijke regeling van de bedreigde getuige (art. 226a Sv) is de meest vérgaande maatregel ter bescherming van de identiteit van getuige/slachtoffer. Daarbij worden alle persoonlijke gegevens weggelaten en de getuige (slachtoffer) hoeft ook niet op zitting te verschijnen. Er zijn vele tussenvormen van meer of minder verstrekkende vormen van anonimisering denkbaar.³¹

De politie brengt het slachtoffer vaak niet op de hoogte van deze en andere mogelijkheden om gegevens dan wel de eigen persoon af te schermen, zo bleek uit het onderzoek. Een belangrijk deel van de bij het onderzoek betrokken slachtoffers wist niet dat gegevens konden worden afgeschermd omdat dat hun niet was verteld, maar had daar, naar eigen zeggen, wél behoefte aan gehad. Slachtoffers proberen soms een gedane aangifte weer terug te draaien als zij merken dat hun persoonlijke gegevens op die manier bij de verdachte terecht komen, zo werd tijdens de interviews verteld. Dat is dan echter op dat moment niet meer mogelijk.

Een derde van de slachtoffers die meededen aan het onderzoek wist niet dat hun naam en soms ook adres zouden worden voorgelezen op de openbare zitting. Sommigen ervoeren dit als een onaangename verrassing. Slachtoffers en nabestaanden gaven een enkele maal aan dat zij niet voldoende waren geïnformeerd over de zittingsdatum en het

27 Zie hierover W. Dreissen, O. Nauta & J. Terpstra, *Anonimiteit in het strafproces. De praktijk van de regeling beperkt anonieme getuige en de regeling bedreigd anonieme getuige in het strafproces*, DSP-groep/WODC 2012.

28 Voor een vollediger bespreking van de methoden van onderzoek, zie Malsch, Dijkman & Akkermans, *a.w.*

29 Aanwijzing Slachtofferzorg (2011), p. 3; Handleiding opnemen (deels) anonieme aangifte/verklaring (2012).

30 Handleiding opnemen (deels) anonieme aangifte/verklaring (2012).

31 Zie hiervoor Dreissen, Nauta & Terpstra, *a.w.*

verblijf van de verdachte. Enkele slachtoffers waren, omdat ze niet waren geïnformeerd, de zitting misgelopen, terwijl ze er wel bij hadden willen zijn. Een slachtoffer zei: *“Je krijgt hierdoor het gevoel dat je niet belangrijk bent.”*

5.2 Aparte slachtofferruimtes en een aparte ingang in het gerechtsgebouw

Op basis van de Modelregeling inzake passende verblijfsomgeving slachtoffers³² moeten alle rechtbanken en hoven een aparte ruimte beschikbaar stellen waar slachtoffers kunnen worden opgevangen. Op basis van dezelfde regeling moeten zij van een andere dan de gebruikelijke ingang van het gerechtsgebouw gebruik kunnen maken. De behoefte aan dergelijke afschermingsmogelijkheden blijkt ook inderdaad te bestaan: een aanzienlijk deel van de slachtoffers die meededen aan het onderzoek was bewust niet naar de zitting gegaan om een confrontatie met de verdachte en zijn familie en/of vrienden te vermijden. Zij zijn bang voor de verdachte en zijn vrienden. Uit de interviews blijkt tevens dat als dit soort confrontaties plaatsvinden, zij schokkend zijn voor slachtoffers en nabestaanden.

Slachtofferruimtes en een aparte ingang in het gerechtsgebouw worden echter weinig gebruikt, zo blijkt uit de interviews. Volgens sommigen zou het van de bode afhangen of dit soort maatregelen wordt aangeboden, en niet alle bodes zouden even alert zijn. Soms bevinden slachtofferruimtes zich ergens ver weggestopt in het gerechtsgebouw. De onderzoekers hebben een slachtofferruimte mogen bekijken. Dit was een ruimte zonder ramen. Voor koffie zou het slachtoffer weer naar buiten moeten, met de kans de verdachte dan tegen het lijf te lopen. De enige lectuur in de ruimte bestond uit twee wetboeken. Een geïnterviewde rechter vertelde dat het wel eens is voorgekomen dat een slachtoffer dat in een aparte slachtofferruimte was gezet, vervolgens was ‘vergeten’, waardoor deze de zitting misliep.

Als een aparte ruimte niet wordt aangeboden, neemt het slachtoffer plaats in dezelfde wachtruimte als de verdachte. Samen wachten zij daar tot de zitting begint. Als de vorige zaak uitloopt, zitten zij daar lang bij elkaar. Een slachtoffer gaf tijdens een interview aan dat zij het zeer ongemakkelijk vond om in dezelfde ruimte als de verdachte met zijn familie en vrienden te zitten:

“Heel vervelend om in één ruimte te moeten zitten met de ex-echtgenoot (= verdachte). We hebben daar wel een uur zo gezeten. Je weet niet welke kant je uit moet kijken.”

Slachtofferruimtes en een aparte ingang in het gerechtsgebouw worden weinig gebruikt. Volgens sommigen zou het van de bode afhangen.

5.3 Goedwillende initiatieven

Er worden binnen de strafrechtssketen tegelijkertijd veel goedwillende initiatieven genomen om dit soort situaties te voorkomen, zoals het met een stift zwartmaken van namen of telefoonnummers, alsnog gegevens uit het dossier halen (zoals gedeelten uit telefoontaps), rechters die op verzoek op zitting niet de naam van het slachtoffer hardop voorlezen, aparte slachtoffermapjes bij de rechter-commissaris of het slachtofferloket waarin de identificerende gegevens van het slachtoffer staan die aldus buiten het dossier worden gehouden, welwillende advocaten die aan hun cliënt (de verdachte) niet de naam en

andere persoonlijke gegevens van het slachtoffer doorgeven. Een zaakscöordinator van het parket vertelde:

“Ik geef regelmatig mijn telefoonnummer aan slachtoffers of naasten, zodat zij kunnen bellen als ze in de parkeergarage of nog buiten staan bij het gerechtsgebouw. Ik kijk dan of de kust veilig is en loods het slachtoffer naar binnen zonder dat ze de verdachte tegenkomen bij de ingang.”

Bij geruchtmakende zaken is er juist véél aandacht voor de privacy van het slachtoffer: afscherming van de media, aparte dossiers per slachtoffer in het geval dat er meerdere slachtoffers zijn, aangifte onder nummer, het noemen van slachtoffers bij slechts hun voornaam, geblindeerde busjes waarmee slachtoffers en verwanten naar het gerechtsgebouw worden getransporteerd, aparte zittingszalen enzovoort. Deze bijzondere aandacht is er echter uitsluitend bij zeer geruchtmakende zaken. Slachtofferadvocaten spelen hierbij een belangrijke rol. Bij minder geruchtmakende zaken ontbreekt die alertheid vaak, terwijl de behoefte aan afscherming ook hier prominent aanwezig is bij slachtoffers, zo bleek uit het onderzoek.

5.4 De openbare zitting

Van de in het onderzoek betrokken slachtoffers die naar de strafzitting zijn gegaan, ervoer het grootste deel de zitting niet als een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer, zo bleek uit de vragenlijsten en de interviews. Een derde van de respondenten echter vond de zitting (emotioneel) zwaar, onder meer vanwege hun angst voor de verdachte en zijn vrienden.

De naam van het slachtoffer wordt tijdens de zitting meestal voorgelezen, en vaak ook het adres. Een derde van de geïnterviewde slachtoffers/nabestaanden had dit, zoals hiervoor al genoemd, niet verwacht. Zij ervoeren dit als een inbreuk op hun privéleven. Als eerder al, bij de politie, het adres is afgeschermd (‘domicilie’), kan het gebeuren dat dit tóch, bijvoorbeeld tijdens de zitting, alsnog bekend wordt als een van de procesdeelnemers niet alert genoeg is. Een geïnterviewde slachtofferadvocaat vertelde het volgende over zijn cliënt die

32 Modelregeling passende verblijfsomgeving slachtoffers.

domicilie had gekozen op een ander adres om haar eigen adres af te scherm:

“Het was steeds goed gegaan, tot aan de zitting. Toen vroeg een rechter aan haar: ‘Woont u nou op de Jansenstraat 3 of op de Pietersenstraat 4?’”

Bescherming van identificerende gegevens vraagt alertheid van alle procesdeelnemers door het hele proces heen, en die alertheid is er nu nog niet voldoende. Persoonlijke gegevens kunnen bovendien opduiken in bepaalde documenten, bijvoorbeeld medische verklaringen over het slachtoffer die aan een vordering benadeelde partij worden gehecht. Niet iedereen denkt daaraan, en als het eenmaal fout is gegaan, zijn de gevolgen niet meer te herstellen. De verdachte en anderen weten dan het adres van het slachtoffer, en dat was juist waar deze zo bang voor was.

5.5 Het spreekrecht

Meer dan de helft van de slachtoffers/nabestaanden die meededen aan het onderzoek heeft een schriftelijke slachtofferverklaring (SSV) opgesteld voorafgaand aan de zitting. Tien slachtoffers hebben de vooraf opgestelde SSV zelf voorgelezen of laten voorlezen tijdens de zitting. Vijf slachtoffers hebben gebruikgemaakt van het mondelinge spreekrecht. Een slachtoffer dat bewust niet naar de zitting was gekomen, maar wel een SSV had opgemaakt zei: *“Het zorgde ervoor dat ik zelf niet altijd het verhaal hoefde te vertellen. Dit vind ik prettig.”*

Schriftelijke slachtofferverklaringen zitten in het strafdossier en kunnen dus door de verdachte worden gelezen. Soms staan op de SSV zowel de naam als het adres van het slachtoffer. Uit de interviews bleek dat de schriftelijke slachtofferverklaring in een klein aantal zaken werd voorgelezen zonder dat de naam van het slachtoffer werd genoemd. Een vorm van anonimiseren lijkt hier dus mogelijk.

Slachtoffers voelen zich soms onveilig of ongemakkelijk bij het uitoefenen van het mondelinge spreekrecht.³³ Door het spreken op de openbare zitting kan privacygevoelige informatie bekend worden aan pers en publiek, terwijl de spreekgerechtigde dat misschien liever niet wil. Sommige slachtoffers die meededen aan het onderzoek wilden geen gebruikmaken van het mondelinge spreekrecht uit angst voor represailles, of omdat zij zich niet kwetsbaar wilden opstellen tegenover derden. Anderen vonden het juist wél prettig om te worden gezien en gehoord, en om hun verhaal op zitting te kunnen doen. De wens om in de ‘spotlights’ te treden lijkt derhalve af te hangen van het slachtoffer en van de situatie.

Bescherming van identificerende gegevens vraagt alertheid van alle procesdeelnemers door het hele proces heen, en die alertheid is er nu nog niet voldoende.

5.6 Media

Uit de interviews met journalisten en misdaadverslaggevers blijkt dat de Leidraad van de Raad voor de journalistiek en de Code van het Genootschap van Hoofdredacteuren bekend zijn bij hen, maar dat journalisten zelf bepalen hoe ze het slachtoffer benaderen. Op redacties worden weliswaar discussies gevoerd over hoe om te gaan met de privacy van onder meer slachtoffers, maar die worden niet vastgelegd in normen. De geïnterviewde journalisten stelden dat zij behoorlijk terughoudend zijn bij het benaderen van het slachtoffer. Het zou tegenwoordig ook eenvoudiger zijn om reportages te maken vroeger, zo vertelden de geïnterviewde journalisten. Slachtoffers en hun naasten

plaatsen zelf veel op het internet, onder andere via de sociale media, en dat kan eventueel worden gebruikt voor een artikel of uitzending. Mensen zijn tegenwoordig sneller bereid persoonlijke informatie te delen met een groter en vaak anoniem publiek. Ook bestaat er tegenwoordig een grotere behoefte om veel te weten over anderen, zo stelden enkele journalisten. Er is volgens sommige geïnterviewde journalisten ongelijkheid tussen de manier waarop de privacy van verdachten wordt beschermd en hoe dat bij slachtoffers gebeurt. Slachtoffers zouden veel minder privacybescherming krijgen dan verdachten.

Op en rondom de zitting komen slachtoffers en nabestaanden van zwaardere criminaliteit vaak in contact met de media. In geruchtmakende zaken treden slachtofferadvocaten en case-managers soms op als ‘persvoorlichter’ namens het slachtoffer, met als doel deze af te scherm, zo bleek uit de interviews. Sommige slachtoffers willen geen contact met de media, maar anderen willen juist graag hun verhaal doen. De wensen van slachtoffers verschillen dus op dit punt. Een beperkt aantal slachtoffers heeft op de vragenlijst of tijdens het interview kritische opmerkingen gemaakt over de media, bijvoorbeeld over het publiceren van hun volledige naam, of het halen van foto’s van de sociale media en het publiceren ervan. Een enkele maal is een foutief mediabericht uitgezonden. Ook een aantal geïnterviewde journalisten meldde dat er soms wat misgaat en dat informatie is verspreid die niet verspreid had mogen worden, waardoor een slachtoffer herkenbaar werd terwijl deze daar geen behoefte aan had.³⁴

6. Conclusies

In dit artikel is nagegaan in hoeverre de regels die bescherming kunnen bieden aan het slachtoffer in de praktijk worden toegepast. Het blijkt dat deze regels lang niet altijd voldoende

33 Zie ook V. De Mesmaecker, ‘Antidotes to injustice? Victim statements’ impact on victims’ sense of security’, *International Review of Victimology* 2012, p. 133-153.

34 Zie ook Leferink & Sissink, *a.w.* Hun onderzoek laat een substantieel minder positief beeld zien van hoe media handelen tijdens hun verslaggeving over slachtoffers.

worden nageleefd, en zeker niet in verhouding tot de wensen van de slachtoffers en nabestaanden.

De slachtoffers die meededen aan het onderzoek hebben veelal behoefte aan bescherming van hun persoonlijke levenssfeer. Ze zijn met name bang voor de verdachte en zijn vrienden, en willen op dit punt graag worden afgeschermd. Dat gebeurt nog te weinig. De afwezigheid van een adequate bescherming kan leiden tot confrontaties met de verdachte die diep ingrijpen in het persoonlijk leven van slachtoffers en nabestaanden.

Door individuele, betrokken functionarissen worden vaak goedwillende initiatieven genomen die bescherming bieden. In enkele geruchtmakende zaken is juist heel veel bescherming van de persoonlijke levenssfeer geboden. In 'doorsneezaken' lijkt er echter onvoldoende alertheid te zijn bij de betrokken functionarissen, en daardoor gaat het soms flink mis. Van een structurele bescherming ten behoeve van alle slachtoffers is derhalve nog geen sprake.

Slachtoffers voelen zich soms onveilig of ongemakkelijk bij het uitoefenen van het mondelinge spreekrecht.

De meeste slachtoffers die meededen aan het onderzoek waren niet op de hoogte van de mogelijkheden tot afscherming omdat deze hun niet worden aangeboden. Op en rondom de zitting worden de maatregelen die de persoonlijke levenssfeer van de het slachtoffer kunnen beschermen, zoals een aparte slachtofferruimte of een aparte ingang van het gerechtsgebouw, lang niet altijd toegepast. Slachtoffers worden niet altijd op de hoogte gehouden van het

verblijf van de verdachte. Zelfs wordt wel eens vergeten om de zittingsdatum aan slachtoffers bekend te maken. Daardoor lopen slachtoffers of nabestaanden soms een zitting mis, terwijl zij er veelal juist belang aan hechten om erbij te zijn. Het beleid dat informatieverschaffing en afscherming kan bieden, wordt blijkbaar nog als weinig dwingend ervaren. De diverse maatregelen zijn echter wel nodig voor het slachtoffer om zich veilig te kunnen voelen en om te kunnen participeren in het proces. Nederland voldoet derhalve op verschillende punten niet aan de EU-Richtlijn minimumnormen voor slachtoffers die bepaalt dat maatregelen moeten worden getroffen om secundaire victimisatie van slachtoffers te voorkomen, onder andere door de bescherming van het privéleven.